

A MÂNCA LA VIENA. DIGRESIUNI DESPRE CE ÎNSEAMNĂ SĂ FII BUCOVINEAN ÎN CAPITALA IMPERIULUI

Mircea A. DIACONU

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava
Ștefan cel Mare University of Suceava
Personal e-mail: mircea_a_diaconu@hotmail.com

EATING IN VIENNA: DIGRESSIONS ON WHAT IT MEANS TO BE FROM BUKOVINA IN THE EMPIRE'S CAPITAL

Abstract: Once in Vienna to get an education, the young Romanians that left Bukovina, be they sons of boyars, priests, peasants, or public servants, often found themselves in awe. One way or another, they soon experienced a hard time getting board and lodgings. To make ends meet, they had to pawn their belongings or borrow money, which spelled trouble for all of them. Consequently, their food choice and cooking skills welcome a cultural studies approach that reveals their worldview, identity or history proper. Taking into account mostly unknown memoirs, diaries and letters, the present paper aims to give insight into the eating habits and the world of young Bukovinians living in Vienna. Fitted within a chronological sequence, the case studies under scrutiny range from the Hurmuzachi brothers (Constantin, Eudoxiu, Gheorghe), Eminescu, and the so-called ‘Bukovinian colony’ to Ciprian Porumbescu and, eventually, Leca Morariu. Strangely enough, Morariu, although wounded in WWI, is the only one who managed to eat well while in Vienna. However, both his war and Vienna diaries are meaningful from many other perspectives than his meals. Beyond the actual or the implied questions they trigger, my somewhat random reading comes across as an opportunity to rediscover a lost world.

Keywords: Vienna, Bukovinian gastronomy, Eudoxiu Hurmuzachi, Eminescu, Ciprian Porumbescu, Leca Morariu.

Citation suggestion: Diaconu, Mircea A. “A mânca la Viena. Digresiuni despre ce înseamnă să fii bucovinean în capitala Imperiului.” *Transilvania*, no. 4 (2022): 60-74.
<https://doi.org/10.51391/trva.2022.04.07>.

„Dragă Madi orașul ăsta
Nu e loc de murit e chiar
De trăit”
(Andrei Bodiș - *Viena copiilor VI*)

Nu vom ști niciodată cum vor fi reacționat țărani din Bucovina, români sau ruteni, care vor fi ajuns la Viena, purtați poate de războaiele cu Napoleon, aleși în Parlamentul vienez sau mânați acolo de dorința de a-i înmâna direct împăratului petiții. Vor fi rămas orbi în fața unei frumuseți pe care nu aveau cum s-o înțeleagă? Vor fi fost intrigati? Obsedați de gândurile care-i măcinau, să fi privit intens doar în ei înșiși? Pentru ei, cu siguranță, și Cernăuții erau un loc străin, dacă nu cumva, cel puțin în aceeași măsură, și straniu. Legenda spune că un

Vasile Deac (1824-1902), țăranul primar din Vatra Dornei care a schimbat fața locului, ar fi fost singurul român din Bucovina pe care, impresionat de dârzenia lui neprotocolară, Franz Iosif I-ar fi invitat la masă. De altfel, ar fi primit din partea Împăratului „Crucea de Argint cu Coroană pentru Merite”.

Cert este că Viena a avut magia ei asupra valahilor din Bucovina; nu numai pe țărani, ci și pe tinerii intelectuali, fii de boieri, de preoți, de funcționari ori de țărani, capitala Imperiului îi fascina și subjuga. În cea dintâi scrisoare trimisă acasă, pe 13 octombrie 1879, Ciprian Porumbescu vorbește tocmai despre acest impact:

„Știu eu, cu oarecare frică am făcut primul pas în oraș, neavând pe nimeni care să mă călăuzească. (...) Ce am văzut,

în drum, nu se poate descrie așa de ușor. Am văzut palate și construcții minunate, de diferite feluri, un edificiu mai frumos decât celălalt, cum sunt Palatul Politehnicii, biserica Sfântului Carol, cu cele două turnuri uriașe, acoperite cu figuri în basorelief. Apoi, edificiul Filarmonicii, unde se află și Conservatorul, ce strălucesc toate în aur și splendoare. Palatul artiștilor, Academia artelor plastice, frumoasa biserică a Sfintei Elisabeta, Opera, pe urmă construcțiile cele noi, încă neterminate. Muzele curții imperiale sunt minunate, Palatul Justiției, Palatul parlamentului, primăria cea nouă, Universitatea cea nouă, după aceea, trecând prin piața Palatului imperial, am văzut cele două statui frumoase; a arhiducelui Carol și a prințului Eugen. Sunt de bronz și de o mărime uriașă, și foarte frumoase¹.

Iar cele două statui funcționează ca un drog, descrierea continuând cu Palatului Imperial, Piața și Catedrala Sfântului Ștefan:

„Când priveam monumentul, soarele de seară arunca razele sale aurii pe acesta, ce strălucea într-o lumină magică și m-a cuprins o stare sufletească cu totul deosebită și, fără să vreau, mă vedeam transpus în zilele luptelor de la Belgrad și Timișoara și așa mai departe. (...) Am intrat în catedrală, ardeau câteva lămpi de gaz aerian, cu toate acestea era foarte întuneric. Picturile de pe vitraliile bisericii sunt extraordinar de frumoase. Întâmplător, s-a oficiat o vecernie și am ascultat sunetele puternice ale orgii uriașe. După aceea, am ieșit în stradă și, în căutarea Universității, am ajuns pe Graben și am văzut frumosul Palat al lui Haas, apoi Schullerstrasse, unde sunt atât de multe redacții de ziare, și, după aceea, am intrat într-un labirint de străzi, încât nu mai puteam să mă orientez².

Ca beat, rătăcește pe cheiul Francisc Josef, vede celebrul Hotel Metropol („unde a descins Bismark”), Baia Diana, Canalul Dunării etc.: „Între timp, s-a făcut seară și trebuia să mă duc acasă. Însă, încotro? Și cum? Puteți să vă imaginați cât am rătăcit. Două ore întregi m-am plimbat până, în fine, fără să întreb pe cineva, am ajuns acasă, firește foarte obosit³. Iar la universitate

„mișunau studenți cu panglici de diferite culori – de toate naționalitățile; se aude vorbind în germană, ungară, cehă, română, franceză, croată, etc. etc. (...). La întoarcere, am trecut prin Kärntnerstrasse, desigur cea mai frumoasă stradă din Viena, cel puțin aici sunt cele mai frumoase vitrine. Au geamuri, nu mint, de o înălțime de 10-15 stânjeni, într-un cuvânt, o splendoare, care nu se poate descrie⁴.

În cea de-a două scrisoare păstrată, din 21 octombrie 1879, Ciprian Porumbescu exclamă pur și simplu: „O, aici, la Viena este minunat! Palate splendide, prăvălii extrem de frumoase, de toate felurile. Parcă te trage ceva să intri. În special confecțiunile de damă, seara, strălucesc toate în lumina cea mai briliantă! Și oamenii! Ca furnicile, și toți aleargă ca apucați

și alungați⁵”. Așadar, primele zile la Viena ale lui Ciprian și probabil ale oricărui valah descins în capitala Imperiului sunt zile de uluire. Și nu doar locurile îl fascinează pe tânărul Ciprian Porumbescu – avea atunci 26 de ani –, ci și altceva. În scrisoarea din 14 decembrie 1879, povestește o întâlnire care-l subjugă, nu lipsită, în finalul evocării, de o umbră de umor:

„Acum, să-ți spun, l-am văzut pe împărat, într-o trăsură de aia, închisă. Eram, din întâmplare, pe Burgplatz, cam pe la ora unu, și, atunci, el a ieșit cu adjutantul la plimbare. Este înalt, așa cam ca bătrânul Gorgon, frumos vlăjgan, cam cărunt și, îți spun, când a trecut pe lângă mine, atunci s-a întâmplat ceva curios, m-a cuprins un fel de respect și l-am salutat până la pământ. Au fost mulți oameni în Piață și toți salutau cu atâta respect, încât îți venea poftă să fii și tu un astfel de împărat⁶.

La Viena, împăratul putea fi întâlnit pe alei, pe culoare, la festivități, se știa că semnează documente de tot felul, că primește petiții etc. Iată-l deci pe Ciprian Porumbescu, cel care în 1871, euforic, la Putna, se entuziasma spunând că a cântat „Daciei întregi”, cel care fusese acuzat de „crimă de înaltă trădare” (și acuzația nu era chiar departe de adevăr) și care, după ieșirea din temniță, se plângea că pentru „mămăligarii de români” n-o să se mai jertfească nimeni (el o făcuse, riscând ani de temniță), iată-l deci pe acel Ciprian Porumbescu, cu spiritul său naționalist, care nu-l împiedica totuși să facă parte la Cernăuți și din societatea austriacă, internațională, *Lesehalle*, subjugat de forța de iradiere a Împăratului.

Cu decenii bune înainte, în 1831, ajunși la Viena, fiii boierului Doxachi Hurmuzachi, Constantin și Eudoxiu, vor fi fost și ei uimiți. Chiar și scrisorile din 1834 (între timp avuseseră prilejul să le povestească celor de acasă prin viu grai despre mirajul Vienei) mai păstrează ceva din uimirea inițială. Vizitează biserica Sf. Ștefan, parcul Prater, unde se serba ziua primăverii, vorbesc de existența multor petreceri, iau parte „la balul vienezilor, adică la «balul de obște» și la câteva redute”, participă la balul juriștilor, care le-a părut a fi mai mult un «Privatball», „fiind cu invitații. La celelalte «zăbave», invitațiile se făceau pe calea afișelor. Aproape zilnic, spun ei, «păreții caselor erau plini de înștiințări de baluri, soarei, reuniuni, casino, redute, jocuri și de multe alte zăbăvi⁷”. Iată prilejurile de distracție oferite de un oraș care era în sine un spectacol. Fiii lui Doxachi nu se lasă însă furați de miraj pentru că sunt conștienți de misiunea pe care o au: „Trăiau ca niște călugări, care nu fac alt drum «decât den chilie la bisărică și înapoi»⁸. De fapt, oricât de seduși vor fi fost de Viena (ca fii de boieri, fără doar și poate că se învăteau în alte cercuri decât avea s-o facă mai târziu Ciprian Porumbescu), sunt pătrunși de o înaltă misiune. În arhivele secrete de la Viena și din alte capitale europene, Eudoxiu copiază miile de pagini care vor forma celebrele *Documente privitoare la istoria românilor*, publicate în România între 1876 și 1942, aproape trei sferturi de secol.

În 1911, contactul cu Viena avea să fie altfel pentru un fiu de țărani, de 21 de ani totuși, din Mahala, localitate de la periferia Cernăuților. Viitor director al Spitalului Central din Cernăuți

și președinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina între războaie, Nandriș povestește într-o scrisoare din 1961:

„Mă gândesc că la 1 septembrie anul acesta se va împlini jumătate de secol de când, timid și cu multă neîncredere, ca și cu puține parale în buzunar, am urcat într-o noapte, la Cernăuți, în trenul personal, ce ducea la Viena, cu gândul să studiez literale, să mă fac «belfer» (adică profesor). Și acolo pe loc am schimbat direcția și am mers la medicină, eu care nu puteam privi cum se taie un pui de găină”⁹.

Călătoria propriu-zisă e descrisă astfel:

„Întâia dimineață de toamnă, 1 septembrie 1911. Trei tineri bacalaureați din Cernăuți, Isaia Morăreanu din Ostrița, Ion Nandriș din Mahala și Casian Țopa din Carapciu pe Ceremuș, au sosit după un drum de 42 de ore cu un tren personal, în gara de Nord din Viena. Ne uitam parcă speriați de mulțimea trenurilor și forfoteala lumii din gară. Nici n-am băgat de seamă când și pe unde am ieșit din labirintul liniilor și ușilor. Ne-am trezit în fața gării, cu un monument impresionant al lui Wilhelm von Tagethoff”¹⁰.

Iar mai târziu:

„Cu sărăcăciosul lor bagaj în mână, acești crai de la răsărit se uitau zăpăciți și nu știau încotro s-o apuce. Unul dintre ei a început să se scotocească prin buzunare, a scos o hârtie împăturită pe care era adresa «României June» (Viena VIII, Florianigasse 36). Un taxi i-a lăsat la poarta din Florianigasse 36. Am intrat pe poartă cu neîncredere, dar la etajul I am găsit pe o ușă o tăbliță de cristal pe care am citit «România Jună», Societate Academică Social Literară. Am intrat cu sfială. Primirea din a doua încăpere cu urale și exclamații, de către un grup de tineri necunoscuți, i-a cam speriat pe acești copii neumblați ai satelor bucovinene. Un student mai în vârstă le-a strâns mâna, le-a urat bun venit și au făcut prezentările. Apoi au fost dați în primire unui student”¹¹.

Pe post de călăuză, acest student la Politehnică avea să le explice cum e viața în Viena și cum e cu masa în capitala Imperiului. În fond, în consemnările lor de tot felul, de la corespondență la jurnale și memorii, bucovinenii transformă o problemă aparent periferică într-una esențială. Ajunși la Viena, vor fi cedat impactului cosmopolit? Vor fi preferat să-și păstreze nealterate gusturile de-acasă? Când ești flămând, mâncarea devine ax existențial. În fine, se va fi aliat bucătăria moldovenească celei germane, poloneze, ucrainene, evreiești, slovace, ungurești etc. pentru a-l salva pe tânărul venit să studieze la Viena? Dar lucrul acesta nu e clar că se întâmpla nici în Bucovina. Chiar și după ce în 1875 la Cernăuți s-au deschis porțile universității Franz Joseph, mirajul vienez continua să funcționeze, poate și pentru că la Cernăuți multe din facultățile sau profesiile vizate de tinerii români nu existau. Un miraj dublat inevitabil de foame. Chiar dacă nu aflăm strict

ce mâncau, aflăm de la Teodor Balan, de exemplu, că doi dintre frații Hurmuzachi, Constantin și Eudoxiu, ulterior și al treilea (Gheorghe), suferă de absența banilor:

„Frații hurmuzăchești nu duceau în străinătate un trai ușor. Subsițiile de acasă curgeau slab și soseau la intervale mari. Ele nu permiteau decât cheltuieli strict necesare. De multe ori ei trebuiau să contacteze datorii, care cu lunile rămâneau neplătite”¹².

În toamna lui 1835, Eudoxiu amanetează de exemplu lorneta mamei și fracul său. Dar fiii de boier nu-și pierd umorul; pentru a atenua poate din gravitatea problemei, în locul solicitărilor clare sau disperate, ei preferă litota: banii primiți devin „hârțile nobile”. La un moment dat, în martie 1841, cum Gheorghe nu primise bani de șase luni, ceru banii citând un articol din *Știința finanțelor*, disciplină din care urma să dea examen. Iar articolul respectiv se preciza:

„Pentru un student în pravile, de treabă și cinstit, nu este nicidecum cu putință ca să o scoată la cap la Viena cu 66 florini C.M. pe lună, scumpindu-se aici orice lucru din zi în zi mai tare”¹³.

În tot cazul, dacă Eudoxiu și Constantin erau discreți, cel de-al treilea fiu ajuns la Viena, Gheorghe, îi spune tatălui că „umbli ca niște calici” și cere bani pentru că „nici eu, nici Doxachi, care din pricina boalei sale au avut mai mari cheltuieli, nici unul din noi nu are acum nici un crăitar”¹⁴. Într-o scrisoare din 2/14 noiembrie 1838, situația pe care o prezenta Eudoxiu era dramatică:

„Iarna îi va surprinde, povestește Teodor Balan, cu rufăria amanetată și cu chiria pe vară neachitată. El s-a atins și de bani străini pentru a putea exista. Creditorii îi urmăreau. Rugă să i se trimită parale, dar tata nu știe că banii ce-i vor primi vor fi întrebunțați numai pentru stingerea datoriilor făcute în trecut. Pentru cheltuieli noi vor trebui trimise alte parale”¹⁵.

Fără îndoială că vor fi existat în scrisori și trimiteri la posibilele dificultăți alimentare. Dacă-și amanetau rufăria, n-o vor fi făcut chiar pentru a se hrăni? În 1845 „situația materială a lui Doxachi, spune Teodor Balan, era deplorabilă”, ceea ce nu-l împiedică să-și dovedească generozitatea față de refugiații revoluționari români, un Alecsandri, un Kogălniceanu, un Cuza, pe care-i adăpostește la Cernaucă. Dar, evident, ce mâncau oaspeții săi aici nu putea fi trimis la Viena. În tot cazul, dacă „Doxachi Hurmuzachi apare ca un boier bogat, larg la inimă și darnic la punga”, scrisorile primite de la copii ni-l arată „luptând cu dificultățile materiale”. „Întreținerea copiilor în străinătate era o sarcină grea care (...) întrece putințele sale materiale”¹⁶.

O altă ipostază a bucătăriei studenților români la Viena îl are în centru pe Eminescu, bucovinean prin biografie și opțiune. La 8 ani, era trimis deja de Gheorghe Eminovici printre străini,

pe urmele fraților săi, la înaltele școli germane din Cernăuți; aici îi încolțește în conștiință ideea națională, pe care Blajul și Viena o vor dezvolta. La Viena, trăiește alături de „colonia de români bucovineni”. Coleg cu Eminescu și la gimnaziul cernăuțean, Teodor V. Ștefanelli (1849-1920) povestește:

„În anul acesta (e vorba e anul 1870, n.n.), eu și Morariu ajunsesem în cea de pe urmă zi din septembrie la Viena. Adusesem cu noi și de-al de-a mâncării, căci unde ar fi lăsat părinții să plece «băieții» cu lada goală dintr-atâta amar de depărtare; și când am deschis geamantanele noastre, am aflat jambon, brânză, plăcinte, slănină și câte altele, ce numai mamele îngrijitoare știu să le privească”¹⁷.

Or, Eminescu, Ioan Luța, Pamfil Dan, Iancu Cocinschi „se aruncară ca lupii” asupra bucatelor”¹⁸. Cu gradul ei de artificialitate, rememorarea lui Ștefanelli e verosimilă: „- Minunat jambon, bună slănină, aferim, unt și brânză din creierii munților! La lucru băieți, exclamă cu toți” (*Mărturie* 2013: 144).¹⁹ Iar Eminescu, care spune că ar trebui închinată o odă plăcintelor, ar fi strigat la sfârșit: „- Ha, dulceturi și peltele, ochii văd, inima cere (...)”. Deși din „breașla poezilor și filosofilor”, Eminescu „înfulca la plăcinte cu prozaiicii săi colegi, de nu rămase nici urmă de ele”. După ce se ospătară din bucatele aduse de Ștefanelli de-acasă, de la Siret, plecară cu toții la „restaurantul lui Wihl, din strada Marocanilor, unde erau mai toți abonați”. Aveau bucovinenii abonament la acest restaurant „jovial”, nu și Eminescu, care venea acolo „de dragul societății și adese și din cauză că se putea mai ușor împrumuta cu parale când îi lipseau”²⁰. Dar diferența o fac detaliile:

„Abonamentul nostru era însă numai mâncarea de amiază, căci abonamentul și pentru seară era foarte scump și nimene din noi nu dispunea de atâtea mijloace ca să ne permitem acest lux. Câtă vreme mai țineau paralele ce le primeam la începutul fiecărei luni, trăiam seara cu câte un gulaș, pâne și o sticlă de bere. Dar veneau zile, și acestea erau ca 20 pe lună, în care nici luxul unui gulaș sau cârnăcior nu ni-l puteam permite și, atuncea, cu o pâne mică precum se capătă oriunde de 4 creițari, ne astâmpăram foamea. (...) Dar câteodată, mai cu seamă pe la finele lunii, lipsea și această mică hrană și eram siliți să postim serile, așteptând cu nerăbdare să vie ziua de mâne, care ne aducea cafeaua cu lapte și prânzul plătit dinainte”²¹.

Într-una dintre acele „seri sinistre, unde știam că nu vom mânca nimic”, petrecute pe la sfârșitul lui noiembrie 1870, doi dintre bucovineni sunt invitați de Eminescu la Bischoffs-Bierhalle în Wipplingerstrasse să mănânce împărătește. „Of..., neamul nevoii! Oftă el zâmbind, ce mizerii, să fiți voi așa de calici și tustrei să n-avem o para! Dar mi-a venit o idee strălucită, măi băieți. Vom mânca împărătește în această seară”²². Și Eminescu îi părăsește, iar ei comandă, fără a se sătura însă, gulaș, pâne și câte o sticlă de bere. Două ore l-au așteptat îngrijorați; când a venit, au comandat și „trei porții de Frankfurter cu varză și o cană de bere”, ba mai târziu, „o

cibotă de bere. Astfel de cibote de sticlă se află mai în fiecare restaurant, rezervate pentru studenți când aceștia devin bine-dispuși”²³. Surpriza lui Ștefanelli e să descopere dimineată că Eminescu mersese la bătrâna lui gazdă, și-i luase o pereche de pantaloni pe care i-i vânduse: „- Ce eram să fac, ar fi spus vechiul lui prieten, eram doar și eu, și voi lihniți de foame”.

Lihniți de foame, tinerii studenți români nu ezită să bea bere austriacă, să mănânce gulaș unguresc sau cârnați vienezi cu varză. Măcar de și-ar putea permite permanent acest lucru! Ce-i drept, Eminescu își amaneta adesea propriile haine. Totuși, amintirea bucătăriei de-acasă rezistă. De Paște, de exemplu, își amintește Ștefanelli, „cu toții ne duceam la funcționarul din minister dr. Vasile Grigoroviță acasă ca să ciocnim cu ouă roșii să ne înfruptăm cu pască”²⁴. Cât despre Eminescu,

„când avea bani, mânca bine, iar când erau paralele pe sfârșite, se mulțumea cu puțin, fără ca să putem presupune că cauza acestei frugalități ar fi fost lipsa de bani. Nu dispuneam nici noi, ceilalți colegi, de mai multe parale decât Eminescu, dar noi aveam grijă ca, îndată ce primeam banii, să plătim înainte abonamentul pentru cafeaua cu lapte ce o luam dimineată acasă și pentru mâncarea de amiază ce o luam la restaurant. Astfel ne asiguram pentru luna întreagă, iar mâncarea de seară atârna de împrejurări. Dacă nu cheltuiam pentru operă, teatru, concerte sau alte petreceri, mâncam bine seara, altfel trebuia să ne mulțumim cu foarte puțin”²⁵.

Dar Eminescu ar fi uitat adesea de masă, încât trebuiau colegii să-i aducă aminte de această „necesitate prozaică”. „Cafeaua cu lapte ce o lua dimineată acasă o plătea în abonament cu 3 florini pe lună, iar mâncarea de amiază și-o asigura numai atuncea prin abonament când noi, colegii săi, prinzând de veste că a primit bani de acasă, îl sileam la aceasta”²⁶. „În toamna anului 1869 și în decursul anului 1870 lua masa de regulă la restaurantul Moretti din cartierul Landstrasse, unde mâncau cei mai mulți bucovineni”²⁷. Iar dacă seara întârziu peste ora zece în oraș, hoinăreau „prin cele cafenele bând cafea neagră, cetind gazete și jucând biliard, dar aceasta se întâmpla numai în jumătatea întâia a lunii, când aveam încă parale”²⁸. Eminescu mergea mai ales la cafeneaua Troidl de pe Wollzeile, unde un chelner îi dădea tutun și cafea, cu lapte sau neagră, până la o anumită sumă, pe credit. Problema era a banilor sosiți de acasă, care, crede Ștefanelli, în dezacord cu Samuil Isopescu cu care Eminescu locuise într-o vreme în aceeași gazdă, ajungeau neregulat și erau insuficienți. Sosind uneori după mai multe luni, abia reușea să-și acopere cu ei datoriile făcute. În opinia lui Ștefanelli, „pe acele vremuri traiul la Viena nu era scump și Eminescu plătea (...) pentru cafeaua de dimineată 3 florini, iar locuința îl costa 7-8 florini pe lună, pe când mâncarea de amiază costa în abonament cel mult 18 florini lunar, fără băutură. Pentru seară nu era nimeni abonat și fiecare se mulțumea cu atât cât îi permitea punga”²⁹. De reținut și alte detalii despre Eminescu la Viena:

„Dar de una avea Eminescu grijă, și anume să nu-i lipsească

acasă cafeaua neagră și tutunul. Era nenorocit când îi lipseau aceste două stimulente și nu putea scrie. Când îi lipsea tutunul, se ajuta cu Jean, chelnerul de la Troidl, dar de cafea trebuia să se îngrijească singur, și de aceea, când îi soseau paralele, se aprovizionă cu cafea râșnită și cu spirt. Mașină pentru fiert cafea avea, și era meșter în prepararea unei cafele turcești cu caimac”³⁰.

Dificultăți majore are și Ciprian Porumbescu, ba chiar încă în vremea cernăuțeană. Ca student la Teologie, avusese mâncarea asigurată; colegii chiar sunt descumpăniți că mâncarea nu i se trimite, când e întemnițat, și în temniță. Dar când, după procesul Arboroasei, devine student la Facultatea de Filosofie, lucrurile se schimbă. Notează la un moment dat, pe 16 iunie 1879, în paginile de jurnal: „Ieri, mi-am vândut pantalonii cei vechi și, astăzi, dejunez o cafea bună la Tesacz, care-mi prii excelent”. Apoi: „Și-un al doilea dejun am luat astăzi, adică un gulaș și-un păhărel de bere”, iar în ziua următoare, marți, notează: „După-amiazi, fusei foarte rău dispus, pentru că la amiazi mâncasem puțin și mă chinuia foamea. Mersei cu Max la plimbare; ne cumpăram vișine, apoi mersei la Unchiul, unde căpătai o cafea bună. (...) La cină, am mâncat raci”³¹. Altundeva, Ciprian notează:

„În fine, mă decid să ies, dar încotro? Trebuie să chibzuiesti mai bine unde poți căpăta cea mai bună gustărică. Patru drumuri îmi stau deschise: 1 – la Sause = cafea proastă cu plictiseală colosală; 2 – unchiul Mihas = ceai cu pâine cu unt și conduită strunită; 3 – la colegul Kieseler, care tocmai mă invită la sine = cafea cu o plictisitoare citanie din lucrarea sa de seminar; în fine 4 – la Göbl = nu-s parale! Deci mă decid să merg la Sause, prima dată de când m-am mutat de acolo. Merg acolo: Adela și tanti sunt acasă; mă plictisesc la moarte. În fine sosește bătrâna Weiser cu domnișoara-i fiică. Mă plictisesc și mai tare – dar ce nu face omul de dragul unei cafeluțe! Din păcate haina soartă avea să-mi joace o farsă teribilă. Deodată d-lor spun că se duc la Göbl. Treabă afurisită! Mă cărăbănesc la timp, pretextând afaceri importante și c-am venit numai ca să le întreb de sănătate, mă și car harțun la unchiul. Acolo iau un ceai și mulțumesc în taină lui Dumnezeu că am sosit încă la timp. După gustare, ieșim cu toții la plimbare în Grădina Publică”³².

Cândva, la mătușa Sause mănâncă „supă, rasol și chifteluțe cu mazăre”³³. Dacă la Cernăuți lucrurile stau astfel, în capitala Imperiului vor fi și mai grave. În scrisoarea trimisă celor de-acasă pe 13 octombrie 1879, imediat după sosire, Ciprian Porumbescu mărturisește: „După ce am expediat scrisoarea, am căutat un restaurant și am mâncat, la prânz, o supă, o friptură de vițel și am băut un pahar de bere, toate cu 40 cruceri”. Era prima zi, vremuri paradisiace! Prima referință la mâncare e într-o scrisoare din 14 noiembrie 1879, în care îi spune chiar din primul paragraf tatălui său:

„Cu stomacul plin, mi-a revenit umorul și curagiul vechi. Epistola cea de ieri (din nefericire, nepăstrată, n.n.) era de

tot lamentoasă – dar numai adevărul. Astăzi, înainte de ce căpătasesem pachetul, am luat de la doamna de casă o cafea, și capăt în toată ziua una. Plătesc numai 10 cr. pe zi. Nu vă puteți închipui ce binefacere e aceea dacă poți bea, dimineața, o cafea cu o franzelă. De abia acum cunosc diferența între o dimineață cu dejun și una fără dejun.// Astăzi, parcă-s cu totul alt om, voios și plin de dragoste pentru ocupațiile mele obișnuite, pe când, în celelalte zile, umblu trist și supărat, că nemica nu-l descurajează pe om așa ca foamea. Până la sfârșitul lunii acesteia, voi avea să-i plătesc, pentru dejun, 1 fl. 70”³⁴.

Așadar, cerul se înseninează când Ciprian primește pachetul de acasă. Să fi fost în el și ceva de-ale gurii? Să fi fost doar bani, cu care, iată, își permite să plătească gazdei cafeaua de dimineață, cafeaua cu lapte dublată de o franzelă? Cert este că de pe 13 octombrie până pe 14 noiembrie, Ciprian înțelese ce e foamea la Viena; marea salvare e cafeaua cu lapte de dimineață. Îi scrie pe 20 noiembrie surorii sale, pe un ton nu o dată jucăuș:

„La 7 scularea, la 7½ iau cafeaua – știi tu, o cafea «soarbe fără grijă, e subțire, dar multă», dar m-am obișnuit cu ea și-mi place excelent”. Să fi făcut parte cuvintele citate din jargonul familiei? Să fi fost cuvintele mamei lui, moarte de curând, sau mai degrabă ale tatălui? Cert este că bucovinenii – nu țaranii, firește, dar preoții, intelectualii, boierii – se obișnuiseră cu acest obicei ne-moldovenesc. Continuă Ciprian: „și, ceea ce e bine, mi se dă o oală întregă din această băutură divină, cu o «Schusterlaibe» (un fel de franzelă mai mărișoară), astfel că mănânc pe săturate. După cafea, urmează cântatul la pian”³⁵.

Dar, deși uneori mănâncă pe săturate, Ciprian e adesea flămând. La Conservator, colegele mănâncă în pauză „o franzelă sau un cozonac, pâine cu unt sau altceva”, dar el, și începe să vorbească despre sine la persoana a doua, „ieși flămând ca un câine și bucuros că poți merge, undeva, să mănânci”. Și merge în str. Wolzeile, pentru o supă și un rostbeuf cu cartofi³⁶. Pe 14 decembrie, își începe scrisoarea către Marica, sora sa, mulțumindu-i pentru mâncărurile trimise de la Stupca: „Au fost, într-adevăr, două zile de sărbătoare, ieri și azi, cârnați cu varză acră – delicios! Dumnezeu să-ți dea sănătate, surioară, și cârnați de două ori mai lungi, și o tobă mare cât pustiul Saharei. Gazda mea a fost atât de amabilă să mi-i prăjească și mi-a dat și o farfurie de varză, îți închipui ce trai a fost pe mine”³⁷.

Ce-i drept, Marica îi trimite și un buchet de flori – care îi amintesc de „frumusețea satului nostru”. Se pare însă că o parte din problemele generate de lipsa banilor și a mâncării sunt rezolvate prin intermediul lui Epaminonda Bucevschi, la care se duce adesea să bea o cafea. Pe 1 martie 1881 notează în jurnal: „M-am trezit abia la 11. Începe, iarăși, un timp greu pentru mine, tot avutul meu s-a topit și azi n-am ce mânca. Dar Dumnezeu e mare și nu mai puțin mare e puterea mea de a răbda”. Și continuă: „Scriu până la ora 1 și mă duc la

Epaminonda. Mănânc, la el, piroști, când sosește Halipa, cu care mă duc să mănânc la Serber³⁸. Are, totuși, norocul cafelei de dimineață: „Comand, în fiecare zi, cafea gazdei mele. Mă dau jos din pat, mă îmbrac, iar femeia îmi aduce o cafea bună, pe care mi-o servește pe o tavă, cu un șervețel alb ca neaua. Spun drept, această femeie este neprețuită³⁹. Pe 3 martie, mănâncă la Epaminonda și prânzul, și gustarea de după-amiază, probabil și cina, din moment ce spune că a rămas acolo până după cină. Pe 12 martie însă, situația e dramatică; dar Ciprian e un norocos. Să cităm:

„Către amiazi, mă duc la Ep. Găsesc, aici, pe Theresa, dar eu sunt prost dispus, fiindcă nu am bani și nici speranțe să mănânc la prânz.// La ora mesei, o iau din loc, pentru ca să mănânc «nibeto» (nimic); în realitate, îmi plimb foamea prin cartierul Marianhilfer și să mă mulțumesc numai cu mirosul fripturilor, care se răspândește din diferitele birturi pe lângă care trec.// La ora 1 mă întorc la Ep, chipurile fiind după masă, la o cafeluță – capăt, însă, din fericire, o farfurie de supă cu ficăței cu orez, pe care, vezi Doamne, o gust din curiozitate, dar, de fapt, o înghit cu pofta unui lup.// Când am vrut să plec, sosește Halipa, cu care m-am întors, întâi acasă și, apoi, ne-am dus într-un birt, la o bere. Dintr-un pahar de bere s-au făcut 5 jumătăți de litru și am uitat, în felul acesta, de foame, de griji și de toate. Bine dispus, m-am dus și mi-am amanetat acul de cravată, pentru 2 fl., apoi, la Ep.”⁴⁰.

Iar după aceea, seara, împreună cu Epaminonda, merge la balul Uniunii Albrecht Dürer, împreună cu două „cucoane”; dansează cadril, vals, petrece de minune, regretă că, legat de societatea cu care venise, nu poate să-i dea mai multă atenție cumnatei lui Schubert și, împreună cu Amselberg, ia „o maioneză cu pește”, oferindu-i în schimb „o bucată din rostbeef-ul meu. Împreună cu Ulrich, am mâncat o porție de pui; se încălzise bine băiatul și devenise amabil, a comandat până și vin de Voslau, după care se înveselise de-a binelea⁴¹. E aproape sigur că și maioneza, și rostbeef-ul fuseseră plătite de acest Ulrich. Cât despre supa cu ficăței cu orez (supă se mai mânca la pastorul Gorgan din Ilișești; probabil și acasă, la Stupca), cel mai sigur e că Epaminonda voise să-i menajase sensibilitatea. Cum să-i fi oferit, imediat după masa pe care ar fi luat-o în oraș, o supă dacă n-ar fi știut că Ciprian chiar mâncase nibeto? De fapt, imediat după petrecerea de care abia povestise, la 6 dimineața ajunge tot la Epaminonda, care-l invită să urce să bea o cafea și în vreme ce Josefina le pregătește cafeaua, ei beau câte o șliboviță și câte un coniac. Și dacă a doua zi cumpără o scrumbie, se duce cu ea tot la Josefina să o mănânce acolo. Fericirea este că în aceeași zi primește o scrisoare de la mitropolit care îi comunică, surpriză!, că bursa îi fusese trimisă. Cu toate acestea, pe 15 martie 1881 își amanetează „pantalonii și lanțul”, dar cafeaua o bea în continuare la Epaminonda, la care mănâncă la un moment dat și cârnăciori și bea bere (în 18 martie 1881), sau, pe 19 martie, merge la Josefina, care, la prânz, le face – lui și lui Epaminonda – o surpriză, dându-le să mănânce găluști,

dar seara se duc împreună cu Theresa (care nu-i va fi fost indiferentă) la Heuriger, unde el îi plătește o masă și bea vin de Voslau. E „o societate veselă, neîncorsetată, intimă”, și viața de noapte continuă:

„De la Geschwandtner ne-am dus la Weigl, întâi jos, la bar, apoi sus, la etaj. Aici, ni s-a mai alăturat și un oarecare antreprenor de case, un adevărat vienez, dar care era deja beat, comanda însă în continuu vin, și de care ne-am amuzat...// Între timp, ceilalți se cherceliseră binișor și au dispărut unul după altul din repertoar. Numai eu, Theresa și Göbl ne-am dus la cafenea. Göbl căuta, în ciuda halului fără hal în care se găsea, să o convingă pe Theresa să se ducă cu el acasă și când, în sfârșit, a devenit prea insistent, am plecat. De altfel, se făcuse ora 3 dimineață”⁴²

A doua zi, duminică, se duce la un bar obscur din str. Singer, unde mănâncă „un gulaș veritabil, din carne de cal și, așa fortificat, mărturisește, o iau spre biserica grecească”, iar după liturghie, ia masa, împreună cu câteva cunoștințe bucovinene, la Piltz. Îi scrie apoi Maricăi, căreia i-a cumpărat ceva din argint, apoi, merge la Josefina, care i-a cârpit pardesiul, la concert, unde e săcâit de o anume Hermina, iar seara se întoarce la Josefina (urmează un ciudat semn de exclamare), pentru a continua: „Epaminonda era la mitropolit. Mănânc găluști și mă întorc acasă”⁴³. Dar Amselberg, cu care împărțise o maioneză ceva mai devreme, reapare. Merge la un concert Strauss, într-o lojă cu el, cu Guttman și cu mama lor, iar după concert ajuns la doamna Amselberg, unde „am luat cina cu toții”. Și pentru că e important nu numai ce mănâncă aici, ci și cum arată locuința în care mănâncă, voi detalia: „Era o locuință foarte elegantă, două saloane, unul galben, adică cu mobile din damasc, de mătase galbenă, de asemenea perdelele și portierele etc., și unul albastru-gendarm, așa ca al tău (îi spune Maricăi, n.n.) – tablouri foarte frumoase, în majoritatea originale, lustruri, bibelouri etc., foarte fine și prețioase. Sufrageria e în stil vechi german, din stejar sculptat, foarte draguță”⁴⁴. Dar ceea ce contează este masa:

„Supeul a fost destul de plăcut, numai de-ar fi fost mai multă mâncare! Menu-ul a fost foarte fin – bouillon, marinată de țipar, ruladă à l'anglaise (într-un sos oarecare scârbos), boeuf fricasse, fromage de rois, mici chiftele de creier, portocale și alte dulciuri, vin de Rin și bere.// După supeu, s-au servit țigări fine, ceai, s-a discutat, s-a mințit, ne-am plimbat, ne-am plictisit și, la 10½, am plecat acasă și am visat la munți de chiftele”⁴⁵.

Ce intuiție bună avea Ciprian! Nu știa de Țiganiada lui Budai-Deleanu (scrisă pe la 1800 la Lemberg), dar foamea dă frâu liber imaginației. Și totuși, în vizită la Parlamentul vienez, ascultând vorbindu-se atât de prost nemțește, îi mărturisește Maricăi, „am uitat de mâncare și de toate”⁴⁶. Să fi fost doar o aluzie destul de transparentă la pachetele pe care le mai aștepta de acasă? Scrisoarea e din 30 martie 1881, iar pe 3 mai îi mulțumește Maricăi pentru pachetul cu mâncare, venit de

Paști. Scrisoarea începe astfel:

„Am primit așa-zisele «resturi neglijabile de la masa de Paști» și, mulțumindu-ți din inimă pentru ele, ai să înțelegi că mie nu mi-a făcut impresia că ar fi luate drept «resturi neglijabile». Eu, Epaminonda și Josefina ne-am lins degetele după ele și am lăudat, după merit, arta ta de a coace. Nici cei 50 de creițari nu m-au lăsat rece; tocmai eram gata să plec în Prater – era doar 1 mai și o zi splendidă – și mie îmi lipseau exact 50 de creițari”⁴⁷.

În scrisorile următoare e îngrijorat de bolile de plămâni de care suferă Marica și Ștefan (frații care îi vor supraviețui), dar în una din ele – trimisă în stațiunea austriacă unde aceștia erau deja la tratament – mărturisește explicit:

„O, Doamne, cât de mult aș vrea să vin la voi, dar, dragă soră, eu nu ți-am scris niciodată acasă ca să nu mă plâng fără rost și ca să nu prindă tata scrisorile – dar trebuie să ți-o spun că-mi merge mizerabil – sunt bucuros să am în fiecare zi un gulaș ori o pereche de cârnăciori de mâncare”, pentru a continua în paragraful următor: „Azi n-am nimic! Pe credit nu mai vreau să iau nimic, deoarece sunt dator 10 fl. Pe lângă aceasta, veșnica mea supărare – și, totuși, mă simt liber și mai bine decât aș fi acasă, la strachine pline; acolo, n-aș mai putea suporta o zi...”⁴⁸.

În paranteză fie zis, dragostea pentru Stupca – în legătură cu care câteva pagini de jurnal dau senzația unui paradis, dar unul din care nu lipsesc conflictele majore, deși doar sugerate, cu tatăl – e o iluzie, bună pentru creatorii de mituri. Nu vrea să se mai întoarcă vreodată acolo; o va face, însă, de la Nervi, când speranțele de a se vindeca au dispărut definitiv. După câteva luni de agonie, avea să moară aici pe 6 iunie. În scurtă vreme, pe 28 iunie 1883, Eminescu, căruia Ciprian îi succedase la Viena, trăia prima criză teribilă. În tot cazul, Epaminonda Bucevski plecase din Viena, iar Ciprian îi trimite o scrisoare cu adevărat disperată, și nu din cauza bolii. După ce-i dă detalii despre Josefina (cel mai sigur fusese iubita lui Epaminonda), după ce bate câmpii pe tot felul de teme, după ce-i vorbește și despre vreme, atacă problema, într-un fel care îi relevă și rușinea de a-și răni onoarea:

„Acum, trec la partea finală a sarcinii mele și, totuși, să atac cu toată vigoarea, oricât de delicat ar fi, pentru a putea produce acel efect pe care îl aștept cu atâta dor și care trebuie să aibă succesul scontat, dacă nu se întâmplă vreo minune. Deja, din chitanțele anexate, vei fi dedus, prea stimate amice, că e vorba de bani. În timp ce citeai scrisoarea, trebuie să-ți fi spus în mintea d-tale: «Acum, acum dau de punctul nevralgic» Și iată-l! Dumnezeu știe cât de greu îmi vine să o spun, dar trebuie. Eu mă adresez, când îmi merge prost, totdeauna, la d-ta, ca de obicei, și am avut, totdeauna, norocul și mângâierea să plec de la d-ta liniștit. D-ta știi că îmi merge prost, d-ta puteai să știi că mi-a mers și mai departe prost, adeseori până la deprimare, dar trebuie

să trăiești, să termini ce ai început. N-am multe datorii, dar prea multe pentru a le putea plăti, în condițiile de astăzi. Am datorii la restaurant, pentru masa zilnică luată, începând de la 25 iunie. Cei 25 de florini ai mei mi-au ajuns numai bine pentru locuință și pentru Krenn. Dar păcatele vechi, acelea sunt greu de îndreptat. Înțeleg, prin aceasta, bonurile de la Muntele de Pietate, vai, acelea mă sufocă. S-a dus totul la evrei, haina, pantalonii, ceasul, inelul etc., nespuse de multe obiecte pe care trebuie să le scot acum”⁴⁹.

Peste o lună, pe 31 iulie, cum nu primise nici un răspuns, îi scrie din nou lui Epaminonda Bucevski. Între timp, însă, se declanșase și boala:

„De 3 zile tușesc cu sânge și numai prin bunătatea unui prieten, care mi-a obținut pe numele lui un certificat de la Asociația bolnavilor, sunt atât de fericit de a beneficia de un tratament medical gratuit și medicamente gratuite”⁵⁰. Nu știm cum își va fi rezolvat Ciprian disperarea. De fapt, boala îl duce finalmente la Nervi, pe tărâmul Mării Ligurice. În prima scrisoarea trimisă celor de-acasă, din 23 noiembrie 1882, le spune ce mănâncă: „După maniera franțuzească, dimineața, stau în cameră, în «Sale à manger»; «Café» sau «chocolate» sau «thé» (ceai), cu franzole, unt și 2 ouă! La 12, e «dejeuner». O supă, pește cald sau friptură rece, friptură caldă. «Dessert». «Dinner» la 6 seara, «Table d'hôte» – toți la o masă”⁵¹.

În seara anterioară redactării scrisorii a mâncat „1. Supă cu aluat, 2. Pește fiert, 3. Un fel de lungenbraten, 4. «Carfiol» cu ceva ce nu știu ce era, avea gust de «paradiesapfel», dar era fript și cu lămâie. 5. Pui fript cu salată verde, niște tremurici mici cu «paste», 7. Desert: smochine și struguri de «Malaga»”⁵². Continuă Ciprian: „Mâncărurile sunt foarte bune și apa, apa chiar foarte bună. Vinul nu-l cunosc, berea e scumpă. Sunt foarte mulțumit cu toate, am ocaziunea să învăț italienește, cu toate că se vorbește și nemțește, și franțuzește, și englezește”⁵³. Dar după tot acest festin, peste câteva zile îi scrie lui Ștefan, fratelui său: „O, ce fericit ești tu! Tu mănânci cartofi prăjiți, eu – portocale, pe care le culeg chiar din pom”⁵⁴. Festinul lui gastronomic la Nervi înseamnă și mâncăruri „foarte alese, dar câteodată și foarte originale”:

„Ieri seară, de exemplu, mi s-a adus «în pudding de smochine» – arzând! – și așa, cu foc, îți luai în talger și suflai, pe urmă se stinge! Era și cu rom aprins, poate ca să nu se răcească umblând chelnerii de la unul la altul. Într-o altă seară am avut un fel de «fricasse» de pește, care se da în niște scoici (Muscheln) foarte frumoase, care scoici serveau de tingire, precum frigarea peștelui, și așa se și ducea la masă. Câteodată, într-adevăr, vin niște mâncări că nici nu știi cum să scoți și cum să mănânci. Aseară, am avut, desert, «Mispeln», struguri, «dactele», nuci și înghețată de vin de «Lacrima Christi»”⁵⁵.

Dar toate acestea costă. Îi scrie Maricăi la un moment dat:

„Eu am nevoie, săptămânal, de 70 franci, ceea ce face, lunar, 280 franci sau 130 florini”. Pentru a continua în paragraful următor: „Te rog, însă, Marica, să-mi trimiți jeleul, dacă vrei. Numai să împachetezi bine vasul de sticlă, într-o lădiță, ca să nu se spargă”⁵⁶. În fond, o doamnă din Strasbourg îi trimisese „un borcan de dulceață, iar o italiancă, miere”⁵⁷. În Ajunul Crăciunului, pe stil nou, a primit „o mulțime de dulciuri și diferite alte articole de felul acesta”⁵⁸. În fine, pe 31 decembrie 1882 – dar până la Crăciunul de la Stupca mai erau 13 zile, și scrisoarea avea să ajungă în timp util –, Ciprian își amintește de serile de Crăciun de acasă:

„O, ce unică, în felul ei, e seara de Crăciun! Borșul cel gustos, cu urechiuși, peștele, poamele, ghebe cu usturoi, mâncarea mea favorită – plăcintele călduțe și bune, umplute cu varză! Hm – cum îmi lasă gura apă! Și, apoi, în vreme ce mâncăm mere și sfărâmăm nuci, să ascultăm țigani cum cântă sub fereastră și cum spune, apoi, tata: – Dă-le, Saftă, câte o bucată de colac; na și câte un măr, săracii or fi degerat de frig!...”⁵⁹.

E un bun prilej să invoce porția de grâu fiert și coliva, ba chiar găluștele de prune care ar fi completat bogata masă de post din ajunul Crăciunului. Nu-i vorba, și la Nervi ajunge să mănânce, paradoxal, moldovenește: pe lângă cafea, cu pâine cu unt și ouă, la ora 7, seara, „mămăligă cu lapte și scrob”⁶⁰. Dar de acasă, în ajunul Crăciunului, pe 12 ianuarie (stil nou), primise miere, „o voi mânca, zilnic, cu ulei de măsline proaspăt, care se poate căpăta, aici, foarte bun, totdeauna. Ea îmi va face bine la tusea mea. Și, abia apoi, jeleul”⁶¹.

Despre un Crăciun românesc nu la Viena, ci la Graz, aflăm detalii și de la Ion Grămadă. Studentii reproduce istorioara povestită de un preot care, anterior teologiei, urmas studiile de drept la Graz. Cât de bătrân să fi fost? Să se fi petrecut întâmplările în intervalul 1850-1880? Am putea afla cu exactitate data desfășurării evenimentelor, căci printre persoanele se află și Irma Klaring, fiica pastorului Robert Klaring despre care se spune că murise de vreun an.

La Graz, cei trei studenți români evocați trăiau asemenea confracților din Viena:

„Noi, cei trei crai de la nemțoaica Gruber, aveam până la mijlocul lunii tustrei bani, încât ne puteam cumpăra tabac de plăcere; de pe la 15, însă, ni se găteau paralelele și trebuia să fumăm capetele țigaretelor de la începutul lunii, pe care le strângeam, cu îngrijire, într-o cutiuță galbenă, pe care o numeam pe latinește Mucus redivivus”⁶².

Se vor muta însă de la bătrâna Gruber la văduva Klaring, de a cărui fiică unul dintre ei, Murguleț, se îndrăgostise. Și aici urmează ceea ce ne interesează:

„Murguleț ținea mult ca să-i arate Irmei un Crăciun românesc, cu obiceiurile ce se văd prin satele noastre. El singur a cumpărat făină, pește, bob, grâu, nuci, mere, uscături și alte bunătăți. Toată ziua de Ajun, până către

seară, a lucrat în bucătărie, cu mânecele suflecate, ajutat de Irma și de maica ei. Le învăța cum se fac plăcintele (pelincelele Domnului), cum se fierbe grâul cu mac și miere și cum se împodobește cu miez de nucă”⁶³.

Spre seară, povestește preotul, masa era „încărcată cu plăcinte cu mac, cu grâu fiert, cu găluște de post, cu pește și cu uscături”. „Eram foarte veseli de ideea noastră, să facem Crăciunul într-un oraș străin, știi, după tipicul, ca pe la noi”⁶⁴. Cum am văzut, la Viena ajunge și Ion Nandriș, în 1911. După ce sosise pe Florianigasse 36, la sediul „României June”, e inițiat în viața studentescă de un viitor inginer, care i-a dus să ia masa „într-un restaurant mai modest din cartier”. Apoi „ne-a sfătuit să nu cheltuim fără socoteală, să ne împărțim banii pe fiecare zi, să luăm masa la restaurante mai modeste, până vom avea înscrierea la Universitate și vom avea dreptul să mâncăm la «mensa academică» (cantina studentescă)”⁶⁵.

A doua zi, un coleg de la medicină i-a și condus la „mensa academica, unde am cumpărat tichetele de masă (prânz și seară) pentru toată luna” (Nandriș 2011: 29)⁶⁶. La mensa academica, se precizează, românii aveau două mese distincte, așa cum aveau, probabil, toate celelalte naționalități, cu excepția germanilor, care beneficiau de o cantină proprie, în care nu puteau intra decât ei. „Desigur, precizează Ion Nandriș, seara, uneori, petreceam la un pahar de bere în vreun keller cu muzică, dar mai des la cafeneaua noastră Arkader sau Alserhof, unde de obicei întâlneam cunoscuți sau nou sosiți”⁶⁷. Când Constantin Creangă, fiul prozatorului, trece prin Viena, comandă, poate și pentru a tempera discuțiile în contradictoriu de la „România Jună”, un butoi de bere, „și voia bună a ținut până dimineața”⁶⁸. Altceva e însă interesant. Din „colonia română” din Viena, formată din medici, ofițeri, pensionari, comercianți, meseriași, muncitori etc., Nandriș îl amintește mai întâi pe dr. Sterie Ciurcu, fratele unui fost primar al Bucureștilor, care trecea deseori pe la mensa academica

„să vadă acel tineret cum trăiește, se interesa de fiecare. Când i se părea că unul era prea slab, palid sau bolnav, stătea de vorbă cu președintele și-l ruga să cerceteze care-i starea lui sanitară și materială. Mâna lui protectoare nu lipsea. Un ajutor de la Capela română, o recomandare către un medic specialist, o masă gratuită mai bună la restaurantele mari etc. De Crăciun și de Paști trimitea regulat coșuri pline cu fel de fel de bunătăți la «România Jună» pentru tinerii care n-au plecat acasă”⁶⁹.

Mai mult:

„Dr. Stere Ciurcu, care cunoștea aproape toți proprietarii de mari hoteluri și restaurante din Viena – cu unii era prieten – a cerut și obținut de la ei câte 1-3 mese gratuite (prânz și seară) în restaurantele lor, pentru studenții români lipsiți de mijloace. În felul acesta zeci de studenți au luat masa gratuit ani de zile la aceste restaurante, având dreptul să aleagă de pe lista de mâncare ca orice alt client și era servit fără să

simtă că e gratuit. A fost pentru mulți de mare ajutor”⁷⁰.

De mare ajutor erau medicii Marius Sturza, Mândrilă, Aurel Moldovan – care avea în „Ulrichskirschen două pivnițe mari de vin unde membrii «României June» erau adesea invitați și au făcut cunoștință cu toate felurile de vin, din acea regiune”. Alți însă, tot medici români, erau deja germanizați. Să deducem că le era cu totul indiferentă colonia de studenți români, din Bucovina? Iar la sfârșit, Ion Nandriș o invocă pe „doamna Florica Gramatovici, azi – dar când o fi fost făcută afirmația? n.n. – o bătrână uitată în Rădăuți”, care le purta de grijă „ca o mamă”. „Era cunoscută și numită mătușica”⁷¹. Va fi fost foarte cunoscută la Viena din moment ce, dintr-un manuscris al fiicei lui Virgil Ciobanu, care se înscrisese la Viena tot în 1911 și tot la Facultatea de Medicină, la care însă a trebuit să renunțe, se spune că, cu ocazia înființării Capelei române din Viena, în 1906, „una din coristele de bază, care a animat și susținut moral corul, a fost și doamna Florica Gramatovici”⁷². În 1909, era unul dintre membrii fondatori ai „Societății române-ortodoxe-jubiliare-imperiale pentru zidirea unei biserici și înființarea unui comitet bisericesc în Viena”, care avea ca obiect și construirea unui internat român. Va fi fost cu adevărat o figură importantă, din moment ce în lista membrilor fondatori, este pe poziția a treia⁷³.

În tot cazul, la Viena se organizau „serate, ceaiuri, conferințe, baluri, invitații în familii, excursii etc.”⁷⁴ – un medic le ține chiar conferințe de ordin social: cum să se îmbrace în anumite situații, „ce haine se îmbracă pentru o vizită la prânz, pentru un ceai, pentru o invitare la masa de prânz sau seara, pentru bal etc.”⁷⁵, căci „tinerii români în contact cu tinerii de alte naționalități și cu lumea vieneză se simțeau adesea jenați, stângaci și poate inferiori în această lume nouă”⁷⁶. În fapt,

„«România Jună» aranja regulat seratele ei tot la două săptămâni, cu teatru și dansuri românești, cu muzică, cor, recitări. Veneau și străini, invitați la aceste serate. În felul acesta se crea un mediu românesc, o comunitate românească pe pământ străin. Colonia română din Viena avea strânse legături de colaborare și ajutorare, cu societatea studenților români. Să nu uităm că în Viena erau pe atunci peste zece mii de români (în afară de studenți): medici, funcționari, ofițeri, pensionari, comercianți, meseriași și lucrători. N-am întâlnit în nici un centru universitar din străinătate o colaborare atât de armonioasă, înțelegătoare și trainică între studenți și societatea românească, cum a fost aici între «România Jună» și românii din Viena”⁷⁷.

Nandriș notează că „tinerii români sosiți la Viena puteau cădea ușor victime procesului de deznaționalizare”⁷⁸. Iorga le-ar fi trimis o telegramă în 1911 în care ar fi spus: „... tinerii români din Viena, căutând cultural, să nu găsească deznaționalizarea...”⁷⁹. O constatase și Eminescu care, își amintește Slavici, „nu a avut nevoie să steie la Viena timp îndelungat pentru ca să-și deie seama că între tinerii români de acolo (...) erau unii care vorbeau rău, ba câțiva care nu vorbeau deloc românește și se înstrăinaseră, încât nu mai aveau legături cu colegii lor

români și vorbeau între dâșii fie nemțește, fie rutenește, fie ungurește”⁸⁰.

În fond, la Viena erau peste 120 de studenți⁸¹. În aceste condiții apare „România Jună” (cea dintâi ședință e din 8 aprilie 1871), o primă propunere în acest sens aparținându-i lui Alecu Hurmuzachi. Dar cel care reușește să elimine orgoliile care alimentau disensiunile dintre „Societatea literară științifică a românilor din Viena” și „Societatea literară-socială ROMÂNIA” este Eminescu, membru în ambele societăți, iar primul ei președinte va fi Ioan Slavici: „Gândul lui Eminescu era ca la toate universitățile unde și tineri români își urmează studiile să se înființeze asemenea societăți, care să aibă biblioteci și cantine, precum și organul lor de publicitate, să steie în legături strânse și să pună la cale în fiecare an congrese naționale”⁸².

Pentru Ion Grămadă, care realizează prima monografie a Societății, „România Jună” era „un institut românesc prin excelență, o adevărată școală a limbii și literaturii naționale, în care – de multe ori, sub privirea rece și bănuitoare a comisarului polițienesc – se vorbește și se discută românește, iar viitorii deputați naționali deprind dialectica și verva parlamentară”⁸³. Nu întâmplător, ajuns la Cernăuți în 1875, Teodor V. Ștefanelli, absolvent al studiilor juridice la Viena, îi convinge pe studenții români de la proaspăt creată Universitate Franz Iosif din Cernăuți să înființeze „Arboroasa”, preluând statutul și în bună măsură imnul „României June”. Ideile și spiritul erau, în fond, aceleași ca la Viena și ele implică trezirea conștiinței naționale prin intermediul culturii. Spunea Ion Grămadă:

„Când tinerilor noștri din țările subjugate le vorbesc românește, în copilărie, numai doicile lor, iar ca juni învață iubirea de patrie și de popor din frazeologia demagogilor, în loc să ia pildă din faptele fruntașilor naționali, și când sentimentul filantropiei li se sădește în inimă prin trufia celor avuți, atunci (e necesară, n.n.) o astfel de societate ca «România Jună», în care se cristalizează caracterele, se oțelește sentimentul național, se șterge egoismul, se dezvoltă înțelegerea pentru interese comune, se lărgesc cunoștințele literare, se disciplinează și cresc bărbați cu abnegație”⁸⁴.

Ion Nandriș, care va fi înființat și o Societate secretă revoluționară și va fi avut misiuni secrete în timpul războiului⁸⁵, o spune explicit: „Acolo, la Viena, la «România Jună», Daco-Romania a luat ființă”⁸⁶, iar mai târziu: „La temelie României Mari a muncit timp de mai bine de jumătate de secol «România jună”⁸⁷. Or, în 1913, Nandriș – „avea 23 de ani și trecuse numai doi ani de când a sosit la Viena”⁸⁸ – devine președintele societății, prima sarcină importantă fiind aceea de a organiza balul anual, o veche tradiție. Ca să înțelegem despre ce e vorba să precizăm că au participat la el arhiducele Rainer ca reprezentant al Curții Imperiale, corpul diplomatic, trei miniștri din Guvern, rectorul Universității, universitari, delegați ai naționalităților, „afară de unguri și ucraineni, care nu erau invitați niciodată”⁸⁹, bal al cărui venit, de 59 000 de coroane, „se vărsa în fiecare an în fondul societății, pentru

un cămin al studenților români proiectat de Societate”⁹⁰. Dar imediat după ce, pe 15 august 1916, România intră în război alături de Antantă, „România Jună” e declarată indezirabilă, iar Nandriș e somat să predea arhiva. Ce-i drept, cu câteva luni înainte, i se ceruse să organizeze o acțiune patriotică prin care să solicite și să determine intrarea României în război alături de Puterile Centrale; or, într-un fel sau altul, Nandriș se sustrăsese unei asemenea sarcini. În tot cazul, în noaptea de 6 septembrie, profitând de o indecizie a lichidatorului, Nandriș, a umplut „două geamantane cu arhiva de manuscrise și corespondență de valoare” pe care le duce în păstrare la un prieten ceh. Spre sfârșitul lunii, avea să fie îngropate într-un chioșc din spatele grădinii doctorului Aurel Moldovan, unde vor sta până în primăvara anului 1919.

„Această arhivă s-a plimbat jumătate de veac prin diferite străzi și cartiere din Viena, odată cu mutările României June și au stat mult timp aruncate prin dulapuri și poduri. Ion Grămadă prin anii 1909-1910 a cules-o de pe unde era, a scuturat-o de praf, a trecut-o prin mână, hârtie cu hârtie, a rearanjat-o în ordine cronologică, după ani, luni și zile, a numerotat-o bucată cu bucată și a pus-o în cartoane, fiecare an separat. În 1912, noi câțiva «boboci» am trecut-o în registre speciale, sub conducerea d-nei dr. Arta Scalat. Erau în total 7638 de acte”⁹¹.

Arhiva «României June»? E vorba de toată corespondența dintre 1862-1916, toate procesele verbale de ședință, toate anuarele și cele două Almanahuri, din 1883 și 1888, „o bogată colecție de manuscrise și scrieri ale lui Alecsandri, Creangă, Eminescu, Maiorescu”⁹² și lista e lungă, printre manuscrise aflându-se și originalul Luceafărului. La Viena, însă, prin insistențele lui Ion Nandriș, „România Jună” e reînființată în 1919. Între timp, cu ajutorul lui Iancu Flondor, se înghebase și o cantină a societății, unde „studenții luau masa în bune condiții”⁹³; doar că, povestește el,

„Când în vara anului 1927 m-am oprit un timp la Viena, venind din Franța, am găsit sediul «României June» în două camere mici din Hofburg, camere fără atmosferă, fără viață, ca și Hofburgul. Era un dulap încuiat, dar cei de față nu știau ce conține. // Albumul cel mare cu numeroasele lui fotografii ale oamenilor noștri și în parte dispăruți zăcea aruncat pe dulap și cu fotografiile dispărute. // *Am plecat mâhnit, cu senzația că părăsesc o încăpere unde a rămas un muribund părăsit*”⁹⁴.

Povestea continuă până în vremea celui de-Al Doilea Război Mondial, când clădirea consulatului Român, unde arhiva ar fi fost depozitată, a fost distrusă de un bombardament. În tot cazul, ceea ce Nandriș n-a putut salva în 1916 ar fi ajuns la anticari din cartierele Vienei, ca și vioara lui Ciprian Porumbescu, pe care, spune Leca Morariu, Nandriș ar fi recuperat-o.

Destul, însă, cu aceste date de context, căci despre „colonia românească” și despre Viena din timpul războiului lucruri

importante aflăm din jurnalul lui Leca Morariu. Unul dintre frații lui Ion Nandriș, recrutat, dar dovedindu-se inapt, rățăcește prin Viena câteva săptămâni, mâncând „la vreo unitate militară și dormind prin grădini publice”, ajungând într-o duminică la Capela română din Lowelgasse nr. 8, de unde avea să afle unde-și poate găsi fratele⁹⁵. Altfel aveau să stea lucrurile cu Leca Morariu. În vreme ce prietenii trec granița în România și tatăl se refugiază în Basarabia, cadet în armata austriacă, el este de trei ori rănit. Sunt răni care nu îi vor pune viața în pericol; ele îl vor salva și îl vor duce la Viena. Dar pentru a înțelege cum e Viena în anii războiului, ar trebui să citim ceva despre experiența frontului.

„Frig. De-am avea cel puțin șanțuri. Pământul înghețat toacă. Căpitanul, ca totdeauna, grobian. Trei leșuri de ruși... În poziții așa de ciudate. (...) Și toți trei desculți. Desculțați de-ai noștri.... Parcă ți-i milă cum îngheață... Ori poate, cine știe, cât sunt de fericiți? ... De ce te pleci, dară, dacă vine câte-un glonte către tine? – O casă aprinsă de soldații noștri cu friptul cartofilor. (...) «Gelerii» zbârâie cumplit. De la marginea pădurii deschidem focul, la cam 800x deasupra satului Geblo. Foame, frig, întunec. Cei mai mulți împușcă numai ca să se încălzească la țeava înfierbântată. La urmă, soldații sar din linia de tiraliori, tropăiesc din picioare ca să se încălzească, fug și, ca-n mijlocul căzărmi, se pun la mâncat conserve de carne! Cadetul sare, împușcă asupra lor 2 focuri de revolver și-i alungă înapoi în «Schwarmilinie»... Frig, frig, frig... Desperare... Sar în picioare: Vie glonte și faci un capăt! Noaptea târziu focul se potolește. Pe cuvertura subțire stau brațe în brațe cu maiereanul meu, rebegiți de frig, tremurând și așteptând plumbii... – «stăpân și slugă, de Tolstoi»”⁹⁶

E o notație din 20 noiembrie 1914. Peste două zile, când, de altfel, va fi și rănit pentru prima dată, trăiește o experiență similară. Durere psihică pe viu, la limita suportabilului, dusă până la dorința și inconștiența dispariției:

„Alergăm, găfăim la deal, unde-și au rușii șanțurile. Morții cad muți, pare că s-ar împiedica. Răniții gem. Nu-i vezi, nu-i auzi – și totuși îi simți. Ți-i groază de soarta lor și totuși nu-ți pasă... Îți fulgeră în minte întrebarea: «Ajung eu oare până la... baionetă?». Și gândul: «De-ar veni odată seara, ca să știu cum s-a sfârșit! Chiar de-ar fi să fiu mort deseară... numai să treacă repede ceea ce vine acum!»... Dar un glonte, care-ți taie pe la ureche, te mântuie de toate gândurile, îți dă puteri demonice, te năruiește înainte, tare, liber, fericit, gata să chiu!... Încă 50 de pași! Te-asurzește o salvă a rușilor!... Ultima! Căci sar din șanț – și fug, dispar pe cealaltă coastă a dealului... Pasul îți zboară acum. Ajungi, treci – deodată «zdrâng» la picioare: puști aruncate din tranșeu... Și brațe ieșite din paie... și fețe îngrozite... Sar de-a dreptul afară rușii, care au rămas, pentru ca să se deie prinși... Vai ce fețe! Ce desfigurare de groază!... Cu ce pripă își desfac cartușierele...”⁹⁷.

Iar între cele două zile, scene memorabile. Un ochi sensibil la priveliști înregistrează vitalist un fel de exuberanță a naturii, totul pulverizat însă de contactul cu urmele atrocităților. În fond, după ce e în stare să se extazieze, ființa coboară până la o insensibilitate totală, a conviețuirii cu răul, a contactului direct cu moartea, cu cei morți, ale căror leșuri nu mai lezează pe nimeni. Aici nu e vorba despre ce se mănca pe front; dar pentru a înțelege viața din Viena, incursiunea aceasta mi se pare absolut necesară. Așadar:

„Sub seară, ordinul: Nachtangriff!!! – Ne ridicăm, ne aranjăm, pornim. Când ieșim la lumină, rămâi uimit: așa un asfințit de sânge, așa un disc uriaș al soarelui...// Înaintăm spre culmea dealului cucerit azi de ai noștri. Sus, un «Grefeiter» din Rădăuți (il recunosc ai mei) mort așa de împăcat, așa de «selbstverständlich» (împăcat, notează Leca Morariu), după expresia feței – trăsnet de-o bucată de șrapnel în piept; numai sângele i-a dat pe nas, ochii i-a închis bine și când îl întorc cu fața-n sus ai mei, pare-că ar zice: «Am murit, bre, nu vedeți?». Baioneta și pușca i-s frânte în două. I le punem la cap în chip de cruce...// Dar la apus, ce minune! Vălvătaia de sânge s-a revărsat peste întregul brâu al asfințitului, cuibul de stânci de dinaintea satului Brzow și ruinele unei vechi cetăți la dreapta se desemnează viorii pe fondul de pară. Și un întunec de nori a tras mănios o dungă dreaptă, ca tăiată cu briciul, deasupra întregului apus. Pădurile și valea dinspre miazănoapte se văd albăstrind în înserarea de iarnă și la dreapta câmpul alb de omăt se roșește: limbi de foc se preling în casele albe din Geblo (împușcat de noi în 20/11). Vălvătaia se încinge, crește duduind și – arde Moscova!!!// Cadetul țopăie de bucurie și mereu repetă banalul și unicul: «Cât de frumos! Cât de frumos!». Dar în curând cheful era să ni se înfunde și surdina bucuriei de astă dată prea era să fie tare. Ni se dă ordinul: «Nachtangriff aufgegeben; eingraben!». La marginea drumului, pe un pripor de pini tineri, hârlețele încep a rupe pământul înghețat. Oameni de-ai noștri, trimiși după paie în satul dat pradă flăcărilor, vin îngroziți înapoi: «Tot satul plin de leșuri de ruși... Pălălaia dogorește, morții sunt pe jumătate fripți și trupurile crapă, țâșnind de fierbințeală...» – așa cum pe tavalele roșii ca racul chiflesc cadavrele liberpansorilor din crematoriile Milanoului – se gândește cadetul. Brrr! Și hârlețele sapă, taie, rup pământul înghețat toacă. Deodată, un glas: «D-le Zugführer Șcraba, dnu Zugführer, aice nu pot săpa; îi o rădăcină mare». «Ce rădăcină?!», se răstește cela; prinde, apucă, zumncește și – rădăcina se moaie și iese la iveală – o mână cu unghiile crispate. Un braț, un cap cu ochi de sticlă: un rus dezarmat! Milă, groază, greată, deprimare, ură...// Și am dormit aproape de el – în șanțul gata săpat – îndemânatic ca o cutiuță și cald ca un mormânt...// La miezul nopții, bucătăria sosită – dar jocul unui reflector rusec nu vrea să ne ținească carnea răsfărată iască și supă dreașă parecă cu «Waffenfett» (grăsimi)⁹⁸.

În cele din urmă, salvare, cadetul („valahul Leca”, își spune altă dată) este rănit; un glonte sau o schijă i-a sfărțecat șoldul

drept, rană care-i va aduce o medalie (cadoul de Crăciun, glumește) și care-l va scoate din infernul frontului pentru a-l duce la Viena. Peste doar câteva zile, e anunțat că ar putea fi trimis acasă. Dar Leca rămâne la Viena pentru aproape două luni. Pe 1 decembrie, deja un croitor îi pregătește o pereche de pantaloni. În fond, cadetul are bani – statul austriac își plătește bine soldații – și nu se poate prezenta în lume oricum. E lumea vieneză și, nu în ultimul rând, cea românească.

În unul din următoarele sejururi forțate la Viena își cumpără un gramofon și un aparat de fotografiat, căci viața e solicitantă și trepidantă. Cafenele, spectacole de teatru, operă, alcooluri, teatru, femei, amoruri, cărți, întâlniri cu colonia românească, cu figuri cunoscute din Suceava, din Humor, din Rădăuți etc. „Înainte de amiază, notează la un moment dat, vizita drăguțului Nandriș, cadet și medicinist rănit. Fuga de «nația», care constă din profesioniștii cafenelelor. Ar vrea să meargă azi la Palmenhausul din Schönbrunn⁹⁹. Merge cu el să vadă o piesă de Ibsen. La „România Jună” pipăie violoncelul lui Ciprian Porumbescu și „frumoasa colecție de scrisori și autografe etc. Eminescu, Creangă, Weigand, M. Lübke¹⁰⁰. Și peste toate, vești de tot felul (sunt zile când primește câte 3-4 scrisori), că românii din Bucovina sunt maltratați, că prieteni apropiați au reușit să treacă granița în România, că „moaștele Sf. Ioan fură târâte noaptea, pe furiș, sub escortă de 2 soldați, prin păduri – aice¹⁰¹. Dar, spre deosebire de Nandriș, el nu fuge de nație, cu atât mai puțin de profesioniștii cafenelelor. E un om liber. La un moment dat, exclamă: „Tristeță, fiindcă atâta rai al vieții acesteia nu e pentru robi...”¹⁰². Iar el nu vrea să fie rob: își întreține trupul, face gimnastică, băi, amoruri cu nesaț, pe unde apucă și aproape cu oricine etc. La Crăciun, petrece în colonia românească:

„Crăciunul. Fug de Mizzi Erdreich. La biserică lume peste lume. *Miluța!* Lt. Dolinski, Dugan, d-rele Ursuleac, Lucia Popovici și Dr. Comoroșan, Oblt.! Deci îl poți saluta, «Nemțitul Leca», târâitor acum de picior, căruia dl. Dr., în Humor, nu-ți răspundea salutul! Și un fel de satisfacție că te vede așa!...// Seară în Rathauskeller pom de Crăciun pentru soldații noștri. Cântări corale și solouri (Vica Ursuleac și românul Nasta de la Opera Imper.). (...)// Seară de Crăciun apoi, numai pentru «intelectuali», sarbădă și izvorâtă numai din Strebertumul unor anumite persoane i.r. (Dl. și d-na Gramatovici). Alecu Isăceanu face zimbire și-și pierde săritul: «Când i-om zgâțai odată, moșengăriile astea!». Și iară cântece: Vica Ursuleac, Nasta (...)»¹⁰³.

Să fie aceeași doamnă Gramatovici invocată de Nandriș? N-ar fi putut fi alta. O fotografie a ei apare în *Albumul Mare al Societăților Academice „Arboroasa” și „Junimea” din Cernăuți*¹⁰⁴. La un moment dat, cineva o suspectează de colaboratoare cu austriei, așa cum fusese suspectat Leca însuși¹⁰⁵. La Viena, urmează pentru Leca „măturarea cafenelelor”¹⁰⁶, „tândălire pe drumuri”¹⁰⁷, „zile de trăire pentru mine, pentru operă, teatru, concerte, zile zmulte hainilor cari mă vânează și-mi ies nepoftiți în cale”. „Ce fericit sunt, exclamă la un moment dat, că nu mi-am pierdut degetele!”¹⁰⁸, căci cântă la violină,

la chitară, canto. „Dolce farniente”, cum spune într-un loc. În rezumat:

„La masă, Dugan. Apoi – dă Doamne bine! Café Bellaria, Apollotheater, Rathauskeller (unde dl. Boșneag, refugiat din Bucovina, fiindcă nu mai poate suferi veșnicul «Jos Austria»), Café (?) pe Josefstädtergasse (fun. bătrânii Văcăreanu) și cu automobilul la Nachtfalter. Mișelii elegante, iluminată senuale, muzică românească, cocote decente, șampanie, improvizatie uimitoare în «poezie» și muzică – și se miră bietul Șol: «Sărăcu' feciorul lui Ionica, unde a ajuns el!»¹⁰⁹.

Orașul vrăjește, așadar. Abia ajuns în Viena, notase:

„Stau uluit. Sunt eu, cadetul de ieri, din cutare tranșeu, umed și scund ca un mormânt, ăsta, aice, în acest atriu superb, în mijlocul acestui somptuos decor de colonne coriatice, de jocuri de marmură în toate tonurile, de brecuri feerice... de muzică.// Sunt urgisitul eu, ăsta, sau Petronius, *arbiter elegantiarum?*...”¹¹⁰ Și imediat: „În Viena nu se simte războiul, ori poate că nu vreau să se trădeze că-l simt. Vienezii – damele se atârnă cu cele mai pașnice intenții de brațul cutărui ofițeraș zvelt și strălucitor în uniformă – Teatrele gem de lume...”¹¹¹.

Evident că nu vom afla ce mănâncă Leca Morariu la Viena, tocmai pentru că mâncarea nu era o problemă. Am spune: a trebuit să vină războiul ca un bucovinean să mănânce bine în capitala imperiului. Dar, evident, reversul va fi fiind la fel de adevărat. Atâția bucovineni care trăiau bine în capitala Imperiului! Doar că mărturiile lor nu există.

Sunt, totuși, câteva date de reținut și în cazul lui Leca Morariu. Când un preot îi face o vizită, îi oferă „sarmale și mămăliguță”¹¹², pentru ca, peste câteva zile, să mănânce la el „borș cu mămăliguță, cartofi și ceai mirodenios”¹¹³. Nu notează însă ce mănâncă la Hotel Heller, unde dă un „banchet” câtorva bucovineni¹¹⁴. Își amintește însă de mâncărurile de-acasă. O clacă de 15-20 de coșai la cosit pe fânașul parohial de lângă Ițcani: „pe brazdele gata-cosite, oalele de boșcior și găluștele, ștergarele cu mămăliguță și... polobocelul de bere”¹¹⁵. Un „vis

de aur!”, căci tocmai se anunță trecerea prin preajmă a trenului în care se află Carol I, regele românilor, pe care-l întâmpină „ca pe vremea lui Ștefan Vodă”. Altundeva, își amintește de Ajunul Crăciunului, „cu parfumul plăcintuțelor de post, cu curechi și ceapă și cu hribi uscați, și străchinile de bob și de fasole și de hribi și borșul cu burechiuțe și găluștele de post și farfurioara de mujdei și sticla de must de mere”¹¹⁶. Așadar, amintirea mâncărurilor de acasă se transformă în realitate. În acest caz, n-aveau dreptate austrieicii să glumească pe seama românilor? Pe 7 decembrie 1916, prima zi de ocupație în București, Leca notează:

„† București † Trag clopotele! Fericita mea România – pe care acum o va oțeli nenorocirea! Piară palavragismul! Dar nu-i cum zice dl. Dr. Pantasi: că «dincolo se vorbește numai mult, dar că totdeauna și acum va lipsi seriozitatea». O, biată încredere în valoarea morală a neamului tău! Dar Leca nu mai e naivul care să creadă în aceste dogme i.r.! Veșnica motivare și scuză a opiniei publice lumii românești de dincoace! Aceste pilule de adormire și de închidere a apetitului, cu care interesații i.r. ne-au îndopat atât de mult, încât mai-mai am ajuns a o crede indispensabilă pentru a ne închide orice fel de gust cu ea! Sus inima! Trăiască neînfrânta virtute română!// À propos de spirituala glumă din «Muskete», istorisită ieri de Mircea: Doi Kulturträgeri, o cască prusiană și-un Michel i.r., escortează 2 prizonieri români. – Măi Michel, știi ce: ia-ți tu unul pentru grădina zoologică din Schönbrunn și unu-mi iau eu pentru cea din Berlin, ca să se știe cum au arătat valahii”¹¹⁷.

Dar Leca avea să ajungă la Pătrăuți, războiul avea să se sfârșească, Bucovina avea să se unească cu România, Imperiul se pulverizase, iar Viena avea să rămână cel mult o amintire. Istoria mai dăduse o pagină și fața lumii se schimbase total.

Acknowledgement: The research for this paper was supported by funding from the project PN-III-P2-2.1-PED-2019-5092, contract no. 569PED/2020, *Digital collection of food heritage Romanian and transfer to society - FOODie*.

Note

1. Ciprian Porumbescu, *Puneți un pahar de vin și pentru mine*, volum îngrijit de Nina Cionca și Ion Drăgușanul (Suceava: Grupul editorial Ion Grămadă – Crai Nou, Mușatinii, Bucovina viitoare, f.a. [2003]), 103.
2. Ibid., 103.
3. Ibid., 104.
4. Ibid., 104.
5. Ibid., 106.
6. Ibid., 117.
7. Teodor Balan, *Din corespondența familie Hurmuzachi (1831-1899)*, *Glasul Bucovinei* nr. 3 (1998): 83-96; 92.
8. Ibid., 92.
9. Gheorghe Nandriș, *Familia Nandriș. Dr. Ion Nandriș*, vol. 2, ediția a II-a (Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2011), 27.
10. Ibid., 27.

11. Ibid., 27-28
12. Teodor Balan, *Din corespondența familie Hurmuzachi (1831-1899)*, în „Glasul Bucovinei”, 1/1998, an V, n3. 17, p. 83-96, p. 85.
13. Ibid., 86.
14. Ibid., 86.
15. Ibid., 86.
16. Ibid., 85.
17. Cătălin Cioabă, ed., *Mărturii despre Eminescu. Povestea unei vieți spusă de contemporani* (București: Humanitas, 2013), 143.
18. Ibid., 144.
19. Ibid.
20. Ibid., 145.
21. Ibid.
22. Ibid., 146.
23. Ibid., 147.
24. Ibid., 153.
25. Ibid.
26. Ibid.
27. Ibid., 154.
28. Ibid.
29. Ibid., 156.
30. Ibid.
31. Ciprian Porumbescu, *Puneți un pahar de vin și pentru mine*, volum îngrijit de Nina Cionca și Ion Drăgușanul (Suceava: Grupul editorial Ion Grămadă – Crai Nou, Mușatinii, Bucovina viitoare, f.a. [2003]), 93.
32. Ibid., 91-92
33. Ciprian Porumbescu, *Corespondență*, ediție și cronologie de Nicolae Cârlan (Suceava: Editura Bucovina istorică, 2003), 17.
34. Porumbescu, *Puneți un pahar de vin și pentru mine*, 107.
35. Ibid., 109.
36. cf. Ibid., 110-111.
37. Ibid., 115.
38. Ibid., 142.
39. Ibid., 143.
40. Ibid., 152.
41. Ibid., 152-153.
42. Ibid., 162-163.
43. Ibid., 164.
44. Ibid., 167.
45. Ibid., 167.
46. Ibid., 168.
47. Ibid., 170.
48. Ibid., 174.
49. Ibid., 178.
50. Ibid., 181.
51. Ibid., 241.
52. Ibid.
53. Ibid.
54. Ibid., 243.
55. Ibid., 247-248.
56. Ibid., 254.
57. Ibid., 284.
58. Ibid., 285.
59. Ibid., 295.
60. Ibid., 296.
61. Ibid., 304.
62. Ion Grămadă, *Cartea sângelui* (Suceava: Grup editoial Crai Nou, Mușatinii, Bucovina viitoare, f.a.), 91.
63. Ibid., 94-95.
64. Ibid., 95.
65. Gheorghe Nandriș, *Familia Nandriș. Dr. Ion Nandriș*, vol. 2, ediția a II-a (Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2011), 29.

66. Ibid., 29.
67. Ibid., 30.
68. Ibid., 39.
69. Ibid., 49.
70. Ibid., 49-50.
71. Ibid., 51.
72. Cosmin Cosmuța, „Completări la biografia pr. prof. dr. Virgil Ciobanu (1876-1965), cadru didactic la vechiul Institut Teologic Ortodox Român din Cluj”, în *Anuar*, Facultatea de Teologie Ortodoxă Universitatea Babeș-Bolyai, Vol 20 (2018): Anuar XX (2016-2017): 99-104.
73. cf. „Raportul anual al Societății române-ortodox-jubiliare-imperiale pentru zidirea unei biserici și înființarea unui Comitet bisericesc în Viena. I. Löwelstrasse 8”, *Gazeta Transilvaniei*, nr. 130 (1909): 1 http://documente.bcuccluj.ro/web/bibdigit/periodice/gazetadetransilvania/1909/BCUCLUJ_FP_P2538_1909_072_0130.pdf . Consultat în data de 15 martie 2022.
74. Nandriș, *Familia Nandriș*, 46.
75. Ibid., 45.
76. Ibid., 46.
77. Ibid., 46-47.
78. Ibid., 45.
79. apud Ibid.
80. Cioabă, *Mărturii despre Eminescu*, 113.
81. cf. Ibid., 111.
82. Ibid., 114.
83. Ion Grămadă, *Cartea sângelui* (Suceava: Grup editoial Crai Nou, Mușatinii, Bucovina viitoare, f.a.), 271.
84. Ibid., 271.
85. Nandriș, *Familia Nandriș*, 80-86.
86. Ibid., 58.
87. Ibid., 77.
88. Ibid., 42.
89. Ibid., 44.
90. Ibid.
91. Ibid., 57.
92. Ibid., 54-55.
93. Ibid., 93.
94. Ibid., 93.
95. cf. Ibid., 69.
96. Leca Morariu, *Opere, vol. IV, Jurnal (1909-1919)*, text stabilit și note de Maria Olar și Olga Iordache, Cuvânt introductiv de Liviu Papuc (Iași: Editura TipoMoldova, 2018), 189.
97. Ibid., 191
98. Ibid., 190-191
99. Ibid., 215.
100. Ibid., 216.
101. Ibid., 194.
102. Ibid., 244.
103. Ibid., 204.
104. Arcadie Dugan-Opaț, *Albumul Mare al Societăților Academice „Arboroasa” și “Junimea” din Cernăuți*, Ediție îngrijită, prefață, note asupra ediției, index și glosar: Olaru Marian și Boadale M. Arcadie (Suceava, Editura Universității Ștefan cel Mare din Suceava, 2014), 91.
105. Leca Morariu, *Opere, vol. IV, Jurnal (1909-1919)*, Text stabilit și note de Maria Olar și Olga Iordache, Cuvânt introductiv de Liviu Papuc (Iași: Editura TipoMoldova, 2018), 249.
106. Ibid., 210.
107. Ibid., 212.
108. Ibid., 217.
109. Ibid., 215.
110. Ibid., 194.
111. Ibid., 194.
112. Ibid., 348.
113. Ibid., 350.
114. cf. Ibid., 348.
115. Leca Morariu, *Opere, vol. II. Beletristică*, Ediție îngrijită, Notă editorială și Prefață de Liviu Papuc (Iași: TipoMoldova, 2011), 113.

116. Ibid., 176.

117. Morariu, *Opere, vol. IV*, 330.

Bibliography

- „Raportul anual al Societății române-ortodox-jubiliare-imperiale pentru zidirea unei biserici și înființarea unui Comitet bisericesc în Viena. I. Löwelstrasse 8” [The Annual Report of the Romanian-Orthodox-Imperial-Anniversary for the Building of a Church Committee in Vienna]. *Gazeta Transilvaniei*, no. 130 (1909): 1.
- Balan, Teodor. “Din corespondența familie Hurmuzachi (1831-1899)” [From the Correspondence of the Hurmuzachi Family]. *Glasul Bucovinei*, year 5, no. 3 (1998): 83-96.
- Cioabă, Cătălin, ed. *Mărturii despre Eminescu. Povestea unei vieți spusă de contemporani* [Confessions about Eminescu: The Story of a Life Destroyed by his Contemporary Fellows]. Bucharest: Humanitas, 2013.
- Cosmuța, Cosmin. “Completări la biografia pr. prof. dr. Virgil Ciobanu (1876-1965), cadru didactic la vechiul Institut Teologic Ortodox Român din Cluj.” In *Anuar*, Facultatea de Teologie Ortodoxă Universitatea Babeș-Bolyai 20 (2018). *Anuar XX* (2016-2017): 99-104.
- Dugan-Opaiț, Arcadie. *Albumul Mare al Societăților Academice “Arboroasa” și “Junimea” din Cernăuți* [The Big Album of the Chernivtsi Arboroasa and Junimea Academic Societies]. Edition, preface, notes, index, and glossary by Marian Olaru and Arcadie M. Boadale. Suceava: Editura Universității Ștefan cel Mare din Suceava, 2014.
- Grămadă, Ion. *Cartea sângelui* [The Book of Blood]. Suceava: Grup editorial Crai Nou, Mușatinii, Bucovina viitoare, n.y.
- Morariu, Leca. *Opere, vol. II. Beletristică* [Works, vol. II. Literature], edition and preface by Liviu Papuc. Iași: TipoMoldova, 2011.
- Morariu, Leca. *Opere, vol. IV. Jurnal (1909-1919)* [Works, vol. IV, Diary (1909-1919)], edition and notes by Maria Olar and Olga Iordache, foreword by Liviu Papuc. Iași: Editura TipoMoldova, 2018.
- Nandriș, Gheorghe. *Familia Nandriș. Dr. Ion Nandriș* [The Nandriș Family. Dr. Ion Nandriș], vol. 2, 2nd edition (Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2011).
- Porumbescu, Ciprian. *Corespondență* [Correspondence]. Edited by Nicolae Cârlan. Suceava: Editura Bucovina istorică, 2003.
- Porumbescu, Ciprian. *Puneți un pahar de vin și pentru mine* [Pour a Glass of Wine for Me as Well]. Edited by Nina Cionca and Ion Drăgușanul. Suceava: Grupul editorial Ion Grămadă – Crai Nou, Mușatinii, Bucovina viitoare, 2003.